

Reflectie en 'schools' leren

Door Patrick Sins, lector daltononderwijs en onderwijsvernieuwing

Reflectie is het herinterpreteren van ervaringen en kennis. Reflectie gaat om zowel de ervaringen (zoals observaties, handelingen of problemen) die iemand heeft, als om de kennis over die ervaringen, waaronder de veronderstellingen (zoals waarden, assumpties of perspectieven) die ten grondslag liggen aan die kennis.ⁱ Reflectie gaat om het onderzoeken, het maken van allerlei verbindingen in een poging, de wereld, je professie of vakgebied te ontdekken. Ervaringen bieden hiertoe het ruwe materiaal waarop gereflecteerd kan worden. Kennis is een bron van inspiratie als een uitkomst.ⁱⁱ Zo bezien verschilt reflectie dus feitelijk van het proces waardoor leerlingen de lesstof proberen te begrijpen.ⁱⁱⁱ Beiden zijn van belang voor het onderwijs: leerlingen (maar ook leraren) moeten namelijk kennis vergaren (begrijpen), maar ze moeten ook leren om verbindingen te leggen tussen deze kennis en ervaringen die ze hebben (reflectie). Om de verschillen preciezer te beschrijven, kunnen we stellen dat het begrijpen van de lesstof en reflectie op een vijftal aspecten van elkaar verschillen: (a) het doel, (b) de ondersteuning, (c) aard van de communicatie, (d) aard van het werk en (e) het resultaat.

Ten eerste, als leerlingen de lesstof proberen te begrijpen, staat het bestuderen van de vakinhoud centraal. Doel is zo goed mogelijk de kennis, die in de lesstof wordt aangeboden, te leren zodat deze op een later moment kan worden gereproduceerd. Bij reflectie gaat het om de persoonlijke ontwikkeling van de individuele leerling (of leraar) die verscheidene koppelingen probeert te maken, met als doel de wereld, zijn of haar interesses (of professie) en zichzelf leren te ontdekken. Reflectie kan dus ook niet worden gereduceerd tot het volgen van een strikt lineair recept: het verloop en de uitkomsten zijn nauwelijks van tevoren vast te stellen. In tegenstelling tot het opbouwen van begrip, waar de doelen doorgaans op voorhand kunnen worden bepaald en naderhand kan worden nagegaan in hoeverre deze zijn behaald, gaat het bij reflectie om een persoonlijk ontdekkingsproces waarbij de leerling zelf het heft in eigen hand neemt door ervaringen in een nieuw daglicht te stellen door deze te verbinden met kennis om hier vervolgens lering uit te kunnen trekken. Reflectie leidt volgens deze gedachte alleen tot leren, als leerlingen in de mogelijkheid worden gesteld om zelf vorm en inhoud te geven aan dit ontdekkingsproces.

Dit betekent dat de ondersteuning vooral coachend moet zijn, het tweede aspect waar reflectie verschilt van formeel leren. Terwijl de ondersteuning van het begrijpen van lesstof voornamelijk bestaat uit het verschaffen van 'correcte' informatie, behoeft reflectie een geheel andere aanpak. Aangezien het reflectieproces plaatsvindt tussen ervaringen en kennis, hangt het welslagen van de ondersteuning (door de leraar) af van de breedte of hoeveelheid van de ervaringen enerzijds en de mate waarin leerlingen in staat zijn om de aangeleverd kennis zich toe te eigenen en te gebruiken om te leren van die ervaringen. Leraren kunnen het reflectieproces verder ondersteunen door leerlingen te helpen verbindingen te zien en te leggen tussen hun eigen ervaringen en hun eigen aanwezige kennis. Echter, het herinterpreteren van kennis en ervaringen kan alleen als leerlingen *zelf* koppelingen kunnen (h)erkennen. Het is dus belangrijk dat er sprake is van ondersteuning die aansluit bij wat voor het reflectieproces van de leerling noodzakelijk, nuttig, evident en relevant is. Welke concrete hulpmiddelen de leraar daartoe precies inzet, is van minder belang. Een andere uitvloeisel dat dit perspectief op het ondersteunen van reflectie biedt, is dat een negatieve houding van leerlingen ten opzichte van hun eerdere prestaties niet vereist is. In tegendeel zelfs. Een negatieve oriëntatie kan zelfs leiden tot een aversie tegen reflectie, dit terwijl deze aanpak vaak wordt gehanteerd.^{iv} Het reflectieproces is een persoonlijke zoektocht dat de leerling in staat stelt om te leren van ervaringen.

De communicatie over het reflectieproces is subjectief van aard, de communicatie die plaatsvindt bij formeel leren (begrijpen) is objectief. Bij de lesstof die op school wordt aangeboden, is het met meer zekerheid te bepalen of en in hoeverre een leerling de aangeboden informatie heeft begrepen. Dit is

onder meer met objectieve toetsen te bepalen. Er wordt bij formeel leren meer uitgegaan van het bestaan van ware en absolute kennis, de communicatie daarover is objectief; het valt te bepalen in hoeverre iets minder of meer correct is. Zo weten we uit de natuurkunde dat alle voorwerpen dezelfde valsnelheid hebben, over dit soort kennis valt bijna niet te twisten. Bij reflectie is de communicatie per definitie subjectief, omdat het een ontdekkingsproces dat voor ieder individu uniek is.

Begrijpen van de lesstof gebeurt omdat het doorgaans door de leraar wordt voorgeschreven, omdat nu eenmaal de gestelde kerndoelen in het onderwijs behaald moeten worden. Gechargeerd gesteld, gaat het er bij formeel leren om, dat je doet wat je (door de leraar) wordt gezegd. Bij reflectie is dit niet mogelijk, omdat het een door de leerling zelf geïnitieerd proces is wat niet van bovenaf kan worden opgelegd. Reflectie vindt pas plaats als de leerling zelf de urgentie, relevantie en motivatie voor het herinterpreteren van zijn of haar ervaringen (h)erkent en koppelingen maakt tussen zijn of haar ervaringen en kennis. De leerling kiest dus zelf, met de nodige ondersteuning van de leraar.

Tenslotte leidt reflectie tot inzicht, begrijpen leidt tot kennis. Kennis is onderdeel van het reflectieproces als middel om ervaringen te kunnen duiden en hier betekenis aan te kunnen ontleen. Inzicht komt ook voort uit het bouwen van kennis op basis van het herinterpreteren van ervaringen.

Reflectie is dus een unieke activiteit dat wezenlijk verschilt van het 'schoolse' leren of begrijpen van de lesstof. Implicatie hiervan voor het onderwijs is dat reflectie een autonome attitude van de leerling vergt, waarbij leraren een coachende houding aannemen om het persoonlijke ontdekkingsproces te ondersteunen.

Geraadpleegde literatuur

ⁱ Benammar 2004

ⁱⁱ Procee 2006

ⁱⁱⁱ Procee 2006

^{iv} Korthagen et al. 2001

Zie voor meer het boek Berends, R. & Sins, P.H.M. (2014). *Reflectie in het daltononderwijs: Geschiedenis, Praktijk en Onderzoek* op www.saxiondalton.com